

ANDRIJANA KOS-LAJTMAN

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek u Čakovcu

TAMARA TURZA-BOGDAN

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek u Čakovcu

UTJECAJ USMENOKNJIŽEVNOG I MITOLOŠKOG SUPSTRATA VARAŽDINSKOGA KRAJA NA KNJIŽEVNI RAD IVANE BRLIĆ- MAŽURANIĆ

U radu se iznose nove postavke o vezama između književnog djela Ivane Brlić-Mažuranić, osobito *Priča iz davnine*, te hrvatske usmene književnosti i mitologije u svjetlu osobne i spisateljske upućenosti autorice na sjevernohrvatsko, točnije, varaždinsko podneblje. Na temelju novih arhivskih istraživanja, koja su rezultirala pronalaskom autoričinih rukopisnih zapisa, oblikuju se nove spoznaje o emotivno-misaonoj povezanosti književnice s varaždinskim krajem, s kojim je bila povezana majčinom lozom, ali i o njezinu čitanju i proučavanju usmene književnosti toga kraja – putem zbirke Matije Valjavca *Narodne pripovjedke, skupio u i oko Varaždina Matija Kračmanov Valjavec* (1858). Tragovi navedene upućenosti iščitavaju se u pojedinim autoričinih književnim tekstovima.

Ključne riječi: Ivana Brlić-Mažuranić, varaždinski kraj, usmena književnost, mitologija, Matija Kračmanov Valjavec

Uvod

Iako se o Ivani Brlić-Mažuranić dosad iznimno mnogo pisalo (bibliografija radova samo do 2004. godine obuhvaća šezdesetak važnijih bibliografskih jedinica u časopisima i zbornicima te tri tematski cjelovita zbornika – *Zbornik radova Ivana Brlić-Mažuranić*, 1970.; *Ivana Brlić-Mažuranić. Prilozi sa znanstvenostručnog kolokvija 1994.*, 1994.; *Zlatni danci 6 – Život i djelo(vanje) Ivane Brlić-Mažuranić*, 2005), pojedini aspekti njezina stvaralaštva još uvijek ostaju nedovoljno rasvijetljenima, a poneki i nedotaknutima. Razlog tomu, između ostaloga, leži i u samoj složenosti predmeta promatranja – u slojevitosti i raznovrsnosti, ali i mjestimičnim

kontradikcijama kojima je obilježen život i rad te književnice, istraživačice i društveno-kulturne djelatnice. Jedan od vidova književnog stvaralaštva Ivane Brlić-Mažuranić o kojemu se često govori, ali rijetko u vidu studioznijeg i sveobuhvatnijeg istraživanja, jest i pitanje utjecaja, poticaja i izvorišta kao bitnih polazišta, a ponekad i presudnih usmjerivača njezina stvaralaštva, relevantnog i u nacionalnim i u širim okvirima. Upravo ćemo taj aspekt nastojati pobliže osvijetliti u radu koji slijedi – istražiti ukorijenjenost stvaralaštva Ivane Brlić-Mažuranić u hrvatskoj usmenoj književnosti i mitologiji, osobito onoj varaždinskoga kraja i okolice, kojoj dosad u kontekstu autoričina stvaralaštva nije pridavana posebna pozornost, a koja se iz više razloga pokazuje važnim čimbenikom u tumačenju geneze i ustrojenosti njezinih tekstova, osobito *Priča iz davnine*.

Tumačenja geneze *Priča iz davnine* u dosadašnjoj književnoznanstvenoj recepciji

Na veze *Priča iz davnine* s hrvatskom usmenom književnošću prije većine istraživača uputila je autorica sama. U *Pismu sinu dru Ivanu Brliću*, u kojem objašnjava postanak *Priča iz davnine* (pismo je napisano 30. studenog 1929.), Brlić-Mažuranić ističe da su te priče u potpunosti njezino originalno djelo, pojašnjavajući dalje da su jedino likovi i imena preuzeti iz slavenske mitologije, a svaki je prizor, fabula, razvoj događaja njezina autorska tvorevina. Nasuprot tomu, govoreći o vezama s usmenom književnošću, autorica napominje da je odnos potpuno drukčiji: “S tog gledišta moje su priče zaista ne moje, nego su one pričanja, predviđanja, nade, vjerovanja i uzdanja cijele duše slavenskog plemena” (Brlić-Mažuranić 1930:289). Dvostruko izvorište priča Ivane Brlić-Mažuranić primijetio je i veći broj književnih povjesničara i drugih istraživača. Tako Miroslav Šicel (Šicel 1970:15) ističe slavensku mitologiju i usmenu književnost kao dva osnovna izvora zbirke, a od sličnog polazišta kreću i drugi autori – Dubravko Jelčić (Jelčić 1970), Joža Skok (Skok 1995), Branimir Donat (Donat 1970), Maja Bošković-Stulli (Bošković-Stulli 1970), Stjepan Hranjec (Hranjec 2005, 2009), Zvonimir Diklić (Diklić 2007) i niz drugih. Pritom svatko od njih navedeni temeljni kontekst govora o Ivani Brlić-Mažuranić promatra iz vlastita, osebujna kuta. J. Skok osobito zamjećuje autentičnost i poetičnost (Skok 1970), tj. “stvaralačko korištenje građe” i “samosvojnu interpretaciju” kojim je ostvarila individualan izraz i autohtonost (Skok 1995:98), D. Jelčić i M. Šicel zaključuju da estetika njezina djela izvire iz njezine etike (Šicel 1970, Jelčić 1970), za Slobodana Prosperova Novaka *Priče* su “retorički spremnik hrvatskih jezičnih i književnih arhetipova” (Prosperov Novak 2003:301-303), B. Donat naglašava da Ivana Brlić-Mažuranić na podlozi mitologije i narodne predaje gradi originalne strukture, “kreira umjetnički vitalan pastiš bajke”, “stvara umjetnički individualiziranu priču o nevjerojatnim putovima

i avanturama da se ostvari neka posve prirodna i plemenita želja” (Donat 1970:31). S druge strane, S. Hranjec u *Pričama iz davnine* naglašava kršćanski svjetonazor “kao gradbeni element na strukturnoj i idejnoj razini” (Hranjec 2005:98), dok ih Dubravka Zima promatra u kontekstu “neoromantičarske književne svijesti” (Zima 2001:289-295), ističući njezino korespondiranje s tendencijama europskih književnosti s kraja 19. stoljeća elementima bajkovne stilizacije, mitske slike svijeta, secesijske vizualnosti, književne fantastike, ali i otklon od tadašnje polifone hrvatske književne svakodnevice, obilježene zalaskom intimističko-esteticističkog pjesništva, probom ekspresionističke poetike te zbiljom bitno determiniranom ratnim kontekstom (Zima 2001:10-11).

S obzirom na predmet razmatranja koji nas ovdje zanima, a to su motivsko-tematska izvorišta pojedinih likova, mjesta i situacija u *Pričama iz davnine*, a onda i u nekim drugim autoričnim tekstovima, svakako valja spomenuti znanstveni rad M. Bošković-Stulli (Bošković-Stulli 1970:163-180), jedini u kojem se studioznije i kompleksnije pristupa navedenu aspektu. Bošković-Stulli pojedina vrela u usmenoj predaji i mitologiji dovodi u vezu s autorima koji su se bavili izučavanjem usmene književnosti i/ili mitologije, a iz čijih je tekstova književnica Brlić-Mažuranić mogla doći u dodir s određenim likom ili pojmom. Prema Bošković-Stulli, književnica je najviše motiva crpila iz djela ruskog istraživača Afanasjeva, a istraživačica je utjecaj Afanasjeva pokazala na više primjera – u imenima starih slavenskih božanstava kao što su Svarožić, Mokoš, Hrs, Stribog, u motivima kamena Alatira, Zore-djevojke, Kralja Morskoga, zmiје orijaške, ptice orijaške, zlatne pčele, starca Neumijke, babe Poludnice i Domaćih, koji su u *Priče iz davnine* ušli uz posredovanje Afanasjeva (Bošković-Stulli 1970:165-169). Nadalje, ona mogući izvor motiva Brlić-Mažuranić, osim Afanasjeva, vidi i u tekstovima nekih drugih autora, kao što je, primjerice, mitološka studija Natka Nodila *Religija Srba i Hrvata na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog*, ali i samu hrvatsku usmenu književnost izravno preuzetu iz trenutnog života na terenu, ističući da su stari mitološki motivi i oni iz usmene tradicije znatnim dijelom među sobom stopljeni te ih nije moguće razdvajati. Međutim, osim onoga što književnica sama iskazuje o svojem onodobnom čitanju Afanasjeva u spomenutom pismu sinu (Brlić-Mažuranić 1930:290) te konkretnih znakova koje iščitavamo iz pojedinih tekstova, čvrstih dokaza o izvorima koje je doista poznavala, dosad nije bilo.

Prihvatajući temeljna polazišta Bošković-Stulli, uputili smo se izučavanju mikrofilmirane građe Hrvatskog državnog arhiva vezane uz dnevničke zapise Ivane Brlić-Mažuranić, korespondenciju i druge bilješke koje je književnica vodila, što nas je dovelo do novih, detaljnijih spoznaja. Naime, u vlastoručno potpisanu bilježničkom zapisu s naznačenom godinom 1934. i naslovom “Ove su bilješke izvađene iz Afanasjev, *Vozzrenija drevnih Slavjan* i iz *Tkany Mythologie der alten Teutschen und Slaven*. Što je prekríženo ono sam upotrebila u nekim pričama”¹

¹ Iz bilježnice Ivane Brlić-Mažuranić s bilješkama – Fond Hrvatskog državnog arhiva, mikrofilm D.D. – 48 (ZM 50/48). Navedeni mikrofilmirani tekst nalazi se i u kutiji inv. br. 67., svežnjic 23.

Brlić-Mažuranić daje pregled likova i drugih mitoloških motiva kojima se koristila u svojim tekstovima, a koji su u prvome redu preuzeti iz Afanasjevljeva (vidi Afanasjev 1865, 1868, 1869) i Tkanyjeva djela (vidi Tkany 1827) o slavenskoj mitologiji. Otkriće navedenog zapisa revidira dosadašnju znanstvenu refleksiju koja je počivala na tome da nema konkretnih, primarnih dokaza da je književnica Brlić-Mažuranić poznavala navedene izvore, upućujući istodobno i na pojedina izvorišta njezinih mitoloških koncepcija koja su dosad bila potpuno nepoznata. Naime, iako u naslovu spomenuta zapisa autorica upućuje na intertekstualnu vezu sa dvama spomenutim proučavateljima slavenske mitologije, u samome zapisu, uz pojedine mitološke pojmove, navodi i neka druga imena, konkretno – Matiju Kračmanova Valjavca, Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Pavela Josefa Šafařika. U ovom radu usmjerit ćemo se na veze Ivane Brlić-Mažuranić i Matije Valjavca, zapisivača usmenih pripovijedaka prikupljenih u Varaždinu i okolici i prvi put objavljenih 1858. godine, kao i na neke druge veze književnice s usmenoknjiževnim stvaralaštvom varaždinske okolice.

Autoričin doživljaj varaždinskoga kraja

Majka Ivane Brlić-Mažuranić, Henrietta rođ. Bernath, potjecala je iz imućne varaždinske obitelji te je obitelj često ljetovala na svom ladanjskom imanju na Varaždin bregu. Navedena okolnost presudna je ne samo za prijateljevanje Ivane Mažuranić s književnikom Franjom Markovićem, čija je obitelj također ljetovala u tom kraju te je ostavio bitan trag na mladu autoricu, u prvome redu kao važan poticaj u njezinim književnim počecima (Brlić-Mažuranić 1930:245), već i za njezino misaono i emotivno saživljavanje s krajem, ljudima i folklorom. Potvrda važnosti najranijih doživljaja koji je vežu uz varaždinsko podneblje i njihova utjecaja na daljnji osobni i književni razvoj svakako su rečenice koje navodi u svojoj *Autobiografiji*, napisanoj 1916. na poticaj JAZU, a objavljenoj 1930. u *Hrvatskoj reviji*:

Moja mladost protekla je većim dijelom u gradu. Uslijed moje žive i razigrane ćudi, te uslijed nepomućenih vanjskih prilika, bila je ona puna zabava i radosti kojima obiluje grad. Pa ipak je jedino ono vrijeme što sam ga provađala na ljetovanju (u Varaždinskom brijegu, na idiličnom krasnom zaselku, baštini moje majke) ostavilo trajnu uspomenu u meni. Ono tako reći spaja za mene sve ono što mladošću nazivam. Osobita tjelesna snaga i zdravlje, ljubav k svakom tjelesnom gibanju i vještini, te ambicija koju sam sama u svojim očima stavljala u izvedbu tih tjelesnih vježba, činila mi je boravak u slobodi one čiste naravi nenaplativim. U drugu ruku pak djelovao je na moju maštu toliko čas i ljupkost onoga predjela da sam često,

Arhiva obitelji Brlić. Naslov teksta ispisan je velikim, uočljivim slovima, ispod čega se nalazi godina (1934.) i autoričin potpis.

pošav kojim zamašnjim sportskim pothvatom u one bregove, ostajala na pol puta, u kojem prisjenku bilježeci u moju nikad neostavljenu pjesničku riznicu i zamisliv se još mnogo dalje negoli je moje umijeće na papir staviti znalo (Brlić-Mažuranić 1930:244).

Ivanin sin Ivan Brlić u *Životopisu*, u kojemu rezimira najvažnije činjenice iz majčina života, također ističe ljetovanja na imanju na Varaždin bregu kao važan doživljaj iz autoričinih mladenačkih dana: “Mati joj Henrieta bijaše rođena Bernath, iz Varaždina, te je po svom rodu baštinila vinograd Hališče u Varaždin-brijegu, što ga I.B.M. kasnije često opjevava i spominje” (Brlić 1970:249).

Iz navedenog je očito da je brijeg pokraj Varaždina, kao i cijelo podneblje, ostavilo dubok dojam na buduću književnicu, a pokazat ćemo da je izravno utjecalo i na njezin književni rad. Inače, autoričina sklonost prirodi i uživanju u hrvatskim krajolicima nije novost. Prije svega, možemo je pratiti u čestim boravcima u vlastitom obiteljskom vinogradu u blizini Slavenskog Broda, gdje provodi mnogo vremena u radostima druženja s djecom i životinjama, gdje prima mnogobrojne goste u kući popularno zvanoj Brličevac, ali koji je također stalno inspiriraju za zapise vezane uz doživljaje i aktivnosti u toj izvangradskoj okolini (Ažman 2008). Osim dojmova vezanih uz Varaždin breg, Ivana Brlić-Mažuranić u *Autobiografiji* navodi još dva hrvatska krajolika koja su u njezinu budućem osobnom i književnom razvoju ostavila značajan trag – putovanje u Hrvatsko primorje i dječji doživljaj Ogulina, u prvome redu planine Kleka i rijeke Dobre. Zanimljivo je da se i u sjećanjima na prvotne doživljaje tih dvaju lokaliteta, baš kao i varaždinske okolice, književnica orijentira na dvije osnovne točke: na ljepote prirode i folklor. Opisujući put u Primorje, dotiče se s jedne strane doživljaja mora, dok s druge iznosi razgovor s najstarijim djedovim bratom Josipom i usmenu pjesmu o mjesecu travnju koju joj je kazivao i koju ne samo da je zabilježila već joj je ta “bilježnica važnošću dakako nadilazila svu ostalu putnu prtljagu roditelja” (Brlić-Mažuranić 1930:243). U sjećanjima na Ogulin, osim što ističe čudne oblike Kleka i romantičnost Dobre, naglašava i iznimnu uzbuđenost potaknutu neobičnošću okolice i tamošnjim narodnim nošnjama (Brlić-Mažuranić 1930:241). Iz svega predočenog vidljivo je da je autorica već u najranijim danima nacionalnom prostoru pristupala iz svojevrsne neoromantičarske pozicije, obilježene ne samo obnovljenim interesom za prirodu već i za mitologiju (Zima 2001:109; Peroš, Ivon i Bacalja 2007:67-71). U navedenu očistu moguće je prepoznavati sintetski doživljaj prirode i ljudi, odnosno prirode i društva, slično Herderovu romantičarskom filozofskom povratku tradiciji i folkloru kao čistom i prirodnom izrazu naroda (usp., npr. Bauman i Briggs 2003:163-196), za razliku od modernih diskurzivnih praksi obilježenih razdvajanjem prirode/znanosti i jezika od društva, što se može pratiti još od 17. stoljeća, kad je jezik, tj. različite jezične i metajezične prakse, postao autonomnim predmetom istraživanja (Bauman i Briggs 2003). Navedenu koncepciju Bauman i Briggs argumentiraju procesima razliko-

vanja i distanciranja racionalnog, muškog, “univerzalnog”, modernog subjekta od zajedničkog, provincijskog/ne-europskog, tradicionalnog Drugog, dovodeći ih u kontekst većeg projekta odvajanja društva od znanosti te sagledavanja jednog i drugog kao autonomnih konstrukcija (Bauman i Briggs 2003:10-18).

O navedenu neoromantičarskom pogledu Brlić-Mažuranić svjedoči i citirani ulomak o sjećanjima na ladanjske doživljaje s varaždinskog obiteljskog imanja Haliča,² gdje se također vidi da je doživljaj idiličnog zaselka (za koji kaže da je u njezinoj svijesti spajao sve ono što je za nju značila mladost) obilježen i ljupkošću krajolika, i tjelesnim zdravljem i osjećajem slobode koji joj je boravak u takvu prostoru priskrbljivao, i onime što je u prvome redu djelovalo na njezinu maštu, čak i toliko da bi ponekad ostavljala igru i fizičke aktivnosti te bilježila takve poticaje u “nikad neostavljenu pjesničku riznicu” (Brlić-Mažuranić 1930:244). Moguće je pretpostaviti da je autorica i u tim boravcima, baš kao što je navela za boravak u Novom Vinodolskom, osim slika prirode i doživljaja iz svakodnevnog života (na vođenje dnevnčkih zapisa, kao što sama kaže, potaknuo ju je stričević Fran Mažuranić [Brlić-Mažuranić 1930:243]), bilježila i usmenu književnost – možda predaje, pjesme i priče, ili tek kratke aforističke oblike. Ono što je neprijeporno jest činjenica da ju je krajolik varaždinskoga kraja, kao i život u njemu, poticao na duboka doživljavanja i promišljanja – “zamisliv se još mnogo dalje negoli je moje umijeće na papir staviti znalo” (Brlić-Mažuranić 1930:244) – od kojih su neka, nedvojbeno, bitno inicirala buduće strukture i transformacije njezina autorskog diskursa. Zanimljivo je, a možda i znakovito, da između autoričina doživljaja ogulinskoga i varaždinskoga kraja postoji još jedna sličnost – oba su ostvarena percepcijom planine/brda, krajolika čija je geneza podložna i mitskom tumačenju. Poznato je, naime, da je Klek “planinski masiv koji ima izvjesnu pozadinu, planina koja osim svog stvarnog prirodnog volumena ima i nestvarnu fantastičnu aureolu” (Vela-Beuc 1970:191). Predaje o Kleku potječu iz drevnih vremena. Tumači se kao div ili divovo obitavalište (zbog obrisa goleme glave koji se naslućuje u crtama planinskog sljemena na horizontu), a neka ga vjerovanja spominju i kao ročište vještica i zloduha. Na temelju usmene predaje Nikola Sučić u mitološkim ga interpretacijama navodi kao jednog od divova (uz Orjena, Snježnika, Stenka, Kamenokida, Drevoloma i dr.) koji su se skamenili bježeći pred Perunom (Sučić 1943:99). Iako Halič nije planina, već brdo u okolini Varaždina, i za njega je, kao i za cijeli kraj, karakteristična bogata usmenoknjiževna baština s elementima mitoloških predaja i likova. Jedna od najboljih potvrda je zasigurno skupljačko-istraživački rad Matije Valjavca, predstavljen u mnogobrojnim radovima razasutim u stranim i domaćim publikacijama (Zvonar 2009:325-339), a osobito u zbirci *Narodne pripovjedke, skupio u i oko Varaždina Matija Kračmanov Valjavec* (1858). Istražujući arhivske rukopisne dokumente uz rad Ivane Brlić-Mažuranić,

² Brlić-Mažuranić zapisuje ga u ovom obliku pa ćemo ga i mi ovdje tako bilježiti, iako u zapisu njezina sina nalazimo oblik “Hališće”, a danas ga negdje nalazimo i kao “Halič”.

uvidjeli smo da je autorica zapise Matije Valjavca ne samo čitala već i bilježila, interpretirala te iskoristila u vlastim književnim tekstovima.

Usmenoknjiževni i mitološki motivsko-tematski poticaji s područja Varaždina i okolice u stvaralaštvu Ivane Brlić-Mažuranić

U spomenutom rukopisnom zapisu iz 1934. godine Ivana Brlić-Mažuranić daje pregled likova i drugih mitoloških motiva od kojih je mnoge upotrijebila u svojim tekstovima. Iako se veći dio zabilježaka, kao što je vidljivo i iz naslovne rečenice,³ odnosi na studije Afanasjeva i Tkanyja, autorica se u navedenim bilješkama referira i na nekoliko drugih izvora, između ostalog i na tekstove Matije Valjavca. Ispod zabilješke “Slovenske priče o morskih djevah” zapisano je: “Valjavec, str. 241.-242”. To je nesumnjiva potvrda da je poznavala spomenutu Valjavčevu knjigu usmenih pripovijedaka i pridodanih pjesama. Valjavcu je bilo iznimno stalo do vjernog prenošenja usmene priče te se unaprijed ograđuje ako su se u toj nakani dogodili kakvi propusti (Valjavec 1858:3). Samo nekoliko stranica ispod spomenute zabilješke književnica zapisuje natuknicu “Peter Breborič”, uz koju stavlja oznaku: “slov. Valjavec”. Na stranici 242. Valjavec donosi priču *Morska djevojka*, kajkavsku pripovjednu minijaturu o plemenitašu koji se zagledao u morsku djevojku (“Ona reče da je već 14 let vu vodi, da je bila v morje hičena još kakti dete i morske djevojke su ju med sobum odhranile”) te ju je htio uzeti za ženu, ali je njoj bio problem živjeti na suhom jer je imala “ribju opravu”. Na njegov poticaj, međutim, djevojka “si sleče one luske” i odjene se u drugu odjeću. Završetak je sretan, i potpuno u skladu s konvencijama usmenoknjiževnih, formulaičnih završetaka gdje pripovjedač svjedoči svoju prisutnost događaju kao legitimaciju vjerodostojnosti: “Onda on luske zeme pak ih skrije, a ona prez ove oprave ni mogla biti vu vodi, zato je morala pri njem ostati, i zeli su se i gosti su bile i ja sem bil poleg”. Iako se velik dio hrvatskih usmenih pripovijedaka, u prvome redu one koje potječu s novoštokavskog jezičnog područja, ne odlikuje osobito razvijenim uvodnim i završnim formulama, ritmičkim, glasovnim i sličnim stilskim umecima, u pripovijedaka iz sjeverozapadnih, kajkavskih krajeva, što je vidljivo i iz zbirke Matije Valjavca, nije tako (Bošković-Stulli 1975:200). Bošković-Stulli donosi paletu završnih formula iz Valjavčeve zbirke, argumentirajući ih:

Bilo bi veoma jednostavno protumačiti da su završne formule u Valjavčevoj zbirci izraz veće arhaičnosti tih pripovijedaka. No to ne odgovara niti sredini gdje su te pripovijetke zapisane (u gradiću, i to u gradiću jednoga društveno razvijenijega kraja), a niti je sama pojava završnih formula pouzdano mjerilo veće arhaičnosti.

³ “Ove su bilješke izvađene iz Afanasjev, *Vozzrenija drevnih Slavjan* i iz Tkany *Mythologie der alten Teutschen und Slaven*”.

Ovdje je u pitanju nešto drugo: drukčija regionalna tradicija. Grad Varaždin pripada jugozapadnom dijelu velike Panonske nizine, kojom se nastavlja i postepeno završuje onaj prostrani teritorij napučen slavenskim narodima. Slavenske narodne pripovijetke ruske, bjeloruske, ukrajinske, slovačke i druge poznate su po raskošno razvijenim formulama u svojim bajkama (Bošković-Stulli 1975:201).

Mitološke likove morskih djevice Ivana Brlić-Mažuranić stvaralački obrađuje u priči *Ribar Palunko i njegova žena*, gdje su upravo one, uz manje istaknute vile prekomurke, najvažniji čimbenik u predočavanju podvodnog života i cijelog slikovitog carstva Kralja Morskoga. Predočuje ih kao žive i razigrane,⁴ dobronamjerne,⁵ ali ipak kao one koje su prije svega u službi naprasitog Morskog Kralja i koje udovoljavaju njegovim željama pa se tako, pri kraju priče, i one daju u potjeru za Palunkom i malim Vlatkom. Iako su morske djevice u Brlić-Mažuranić prikazane mnogo plastičnije, slikovitije i detaljnije, u osnovnim crtama odgovaraju modelu usmenih priča, pa tako i ovom koji nalazimo u Valjavca: morske djevice (diklice) morska su bića s udruženim fizičkim obilježjima žena i riba. Gornjom polovicom tijela nalikuju na žene (lijepo i dugokose, nasmijane), a donjom na ribe (peraje i riblji rep). Obično su vesele, pustopašne i razigrane. U “Tumaču imena” na kraju *Priča iz davnine*, u kojem je pregled upotrijebljenih motiva iz mitologije i usmene predaje, autorica zapisuje: “*Morske djevice (diklice)*. Hrvatska i slovenska priča nazivaju tako morska čudovišta: do pol tijela krasne djevojke, od pol tijela ribe razdvojena repa” (Brlić-Mažuranić 1985:147). Iako je o morskim djevicama književnica vjerojatno saznala i iz drugih izvora, o čemu svjedoče i navedeni vlastoručni zapisi, osobito referencije na Afanasjeva i Kukuljevića, nesumnjivo je da je ne samo čitala i Valjavca već i pomno bilježila ono što je u njegovim tekstovima smatrala najpoticajnijim, te neke od tih motiva i sama stvaralački interpretirala u vlastitim pričama. Motiv morskih djevice jedan je od njih, a u svemu je možda najzanimljivije to što upućuje na širinu autoričnih izvora iz područja usmene književnosti i mitologije – ne samo da je podjednako čitala i strane i domaće autore već je pomalo zadivljujuće da je u interpretaciji “morskih” likova, kao što su morske djevice, raširenih u širokom arealu slavenske mitologije, posegla za domaćim autorom iz nizinskog, kajkavskog kraja. To se odnosi i na lik Kralja Morskoga, o kojem je autorica također saznala, što proizlazi iz navedenih bilježaka, i iz Valjavca. Naime, uz odrednicu “Morski kralj” prvo stoji zapisana oznaka “211 a”, koja upućuje na Afanasjeva. Na 211. stranici drugog toma *Poëtičeskie vozzrenija slavjan na prirodu* Afanasjev govori o Morskom Caru, ali navodi i oblik Morski kralj, koji donosi u latiničkom obliku. U

⁴ “U val rone, po moru se gone, kose im se po valu rasteple, srebrne im peraje trepere, a rumena im se usta smiju. I po kolu sjedaju i oko kola more zapjenjuju” (Brlić-Mažuranić 1985:27).

⁵ “Kad Palunko ovo izrekao, šiknuše Morske Djevice kao srebrne ribice, okupiše se oko kola, uhvatiše se bijelim rukama za žbice te zavrteše kolo – zavrteše ga hitro, vrtoglavo” (Brlić-Mažuranić 1985:27).

fusnoti Afanasjev taj oblik povezuje s referencom “Сб. Валявса, стр. 186.-191.”, što upućuje na Valjavca i njegovu zbirku. Naime, točno na stranicama 186-191 u svojoj zbirci Valjavec donosi priču *Čudotvorni lokot*, u kojoj se javlja lik morskoga kralja. Na temelju te, ali i drugih referenci u Afanasjevljevu trotomnu djelu, jasno je da je taj ruski folklorist ne samo čitao već i dobro poznao zbirku Matije Valjavca i zapisane kajkavske usmene priče te se na njih i poziva u svojoj studiji. S druge strane, to otvara novu pretpostavku da je Brlić-Mažuranić do Valjavčeve zbirke možda i došla posredno, preko Afanasjeva, iako to ovdje ne možemo dokazati. Naime, na kraju trećeg toma svoje studije, navodeći izvore, Afanasjev donosi: “Сб. (сборникъ) Валяца – Народне приповједке, skupio Valjavec, 1858.” (Afanasjev 1869:845), iz čega je i eksplicitno vidljivo da se koristio prvim izdanjem Valjavčeve zbirke, iako drugo i nije mogao imati jer je tiskano tek 1890. S druge strane, Brlić-Mažuranić se, hipotetski gledano, mogla koristiti i prvim i drugim izdanjem, s obzirom na to da je njezin zapis kojim se bavimo nastao 1934. godine. Kako u samom zapisu nigdje ne naznačava kojim se izdanjem koristi, a drugo je izdanje istovjetno prvomu, pri čemu se i stranice poklapaju (usp. Zvonar 2009:328), na pitanje o izdanju nemoguće je jednoznačno odgovoriti. Svakako je moguće da ju je upravo Afanasjevljeva studija potakla na čitanje domaćeg folklorista Valjavca, bez obzira u prvom ili drugom izdanju (koje je u vrijeme kad radi svoje zabilješke već postojalo), tim više što mjestimice za pojedini pojam koji obrađuje paralelno s referencama na Valjavca donosi i one koje se odnose na Afanasjeva, pri čemu je znakovito da u nekoliko primjera prvo donosi onu koja se tiče Afanasjeva, a tek tada, u zagradi, onu koja se tiče Valjavca, što bi išlo u prilog tvrdnji da je prvo čitala Afanasjeva, a tek potom Valjavca. Međutim, kako eksplicitnih dokaza nema, ne možemo potpuno isključiti ni obrnuti redoslijed, a ono što je neprijeporno jest da je autorica dobro poznavala i Afanasjeva i Valjavca. Tako pored navedene bilješke “211 a”, koja se odnosi na Afanasjeva, Brlić-Mažuranić u zagradi upisuje “Valjavec”. Valjavec lik morskog kralja donosi u spomenutoj priči *Čudotvorni lokot*, u kojoj je morski kralj predočen gotovo potpuno neovisno o morskome kontekstu kao prostoru koji bi ga trebao bitno obilježavati. Morski kralj u priči koju donosi Valjavec izlazi iz svog podvodnog svijeta, zaljubljuje se u kopnenu kraljevnju te je uz pomoć čudotvornog lokota, skupa s cijelim dvorom, prenosi u svoje podvodno carstvo. Mladić kojemu je djevojka trebala pripasti krene je tražiti, skupa sa svojim psom i mačkom, te je spašavaju tako što je mačka ukrala čudotvorni lokot morskome kralju. Morskog kralja na kraju ubijaju (“A morskoga kralja je dal prepiti na ražen vu sredinu morja” [Valjavec 1858:186-191]). Zanimljivo je da ni po kojim atributima, koji su ionako iznimno oskudni u skladu s uobičajenim modusom usmenoknjiževnog pripovijedanja, morski kralj ne signalizira pripadnost osebujnom morskome ambijentu – dapače, jedino što saznajemo o njegovu dvoru jest da je imao mačku (baš kao i mladić koji traži svoju odabranicu), životinju ni po čemu kompatibilnu navedenu habitusu. Iako između

Kralja Morskoga u priči o ribaru Palunku i kralja morskoga koji postoji (ili je postojao) u usmenoj priči te sjevernohrvatske regije gotovo i nema dodirnih točaka, znakovita je i sama činjenica što je autorica poznavala priču u Valjavčevoj zbirci te je, štoviše, upisuje i u svoje čitateljske bilješke, paralelno s velikim svjetskim izučavateljima mitološke građe kao što su bili Afanasjev i Tkany. Eksplicitno referiranje Brlić-Mažuranić na Valjavca u spomenutom rukopisnom zapisu vidimo u još jednom, trećem primjeru – u natuknici “Peter Breborič”, pored koje dopisuje: “slov. Valjavec, rodio se od zrna graška”. Peter Breborič je dječak rođen iz graška, poznat iz usmene književnosti ovih krajeva, a Valjavec ga u svojoj zbirci donosi u istoimenoj pripovijetki (Valjavec 1858:111). Iako nije poznato je li autorica taj bajkovit motiv igdje izravno iskoristila u vlastitim književnim tekstovima, očito je da ju je upravo on zaokupio da ga uvrsti u svoje zabilješke.

Osim analiziranih ekspliciranih pojmova uvrštenih u autoričine zabilješke iz mitološke i usmenoknjiževne literature, moguće je pretpostaviti da postoji i niz motiva koji nisu zasebno navedeni, ali njihov trag možemo očitavati u njezinim tekstovima. To su, prije svega, likovi vila koje Valjavec donosi iznimno opsežno – cijeli prvi dio zbirke odnosi se na likove vila, točnije 27 pripovijedaka. U *Pričama iz davnine* vile spadaju u značajnije likove – od dobre i požrtvovne Kosjenke u bajci *Regoč*, preko pustopašnih i veselih morskih djevica iz bajke o Palunku, do zločestih vila Zatočnica u bajci o bratu Jaglencu i sestrici Rutvici. U Valjavčevim su zapisima vile često u suodnosu s konjima. Najljepši primjer je priča *Vile senokošu popasle*, koja započinje: “Jeden put su bili tri brati kojem su otac i mati vumrli. Oni su im ostavili jednu senokošu, na ti senokoši imali su oni tri kupe sena, a na tu senokošu gonile su Vile konje na pašu” (Valjavec 1858:41–42). Iako nemamo potvrdu da je Brlić-Mažuranić u svojoj stvaralačkoj interpretaciji vila iskoristila ovu priču, usporedba s Kosjenkom nameće se upravo zbog vilinskih veza s konjima. Poznato je u našoj usmenoj predaji (Bošković-Stulli 1970:172) da vile ponekad jašu na konjima ili jelenima, osobito gorske i planinske vile (Kukuljević Sakcinski 1851:90; Nodilo 1981:181–221), odnosno, da upravo “njihova preobrazba u konja, sokola i labuda upućuje i na njihove nadnaravne moći” (Marks 2003:80). Dok se u usmenoknjiževnim pripovijetkama koje zapisuje Valjavec vile uglavnom javljaju bez jasna konteksta i atribucije – ponekad tek s funkcijom popratnih protagonista u fabularanom slijedu usmenoknjiževne bajke – te ih je teško tipološki odrediti, Kosjenka u Brlić-Mažuranić se s obzirom na mjesto obitavanja može smatrati vilom oblakinjom, iako takva određenja i nisu presudno važna u kontekstu cjelokupnih *Priča iz davnine*. Tim je više opravdana moguća usporedba početka Valjavčeve priče s početkom *Regoča*: “Jedne lijepo ljetne noći čuvali konjari na livadama konje. Čuvali, čuvali, a napokon i zaspali. Kad oni zaspali, doletjele sa oblaka vile da se malo poigraju sa konjima po vilinskom običaju. Uхватила svaka vila po jednog konjica, sjela na njega pak ga šiba svojom zlatnom kosom i tjera ga ukруг po rosnoj travi” (Brlić-Mažuranić 1985:39). I u jednom i u drugom primjeru vile i

konji se smještaju u prostor livade i povezani su u razvoju zbivanja. S obzirom na to da je književnica poznavala Valjavčevu zbirku, moguće je da su joj u kreiranju lika Kosjenke poticaj bile (i) njegove priče. Inače, vile i konji dovode se u vezu i u nizu drugih priča u Valjavčevoj zbirci, kao što su *Deček imel vilinskoga konja*, *Vila v Molin-gradu*, *Bendeš-Vila Mandalena* i dr.

Postoji, naravno, i niz drugih dodirnih motiva između bajki književnice Brlić-Mažuranić i zapisa usmenih priča iz varaždinskoga kraja – od likova Sunca i Mjeseca, preko likova zlih žena, vještica (*coprnica* u Valjavca, od likova *Priča iz davnine* najviše im odgovara Baba Poludnica u *Jagoru*), do motiva zlatnoga grada, staklene gore i zlatne jabuke – samo što su oni u Valjavca prilično uopćeni s funkcionalnog aspekta fabularnog razvoja bajke, bez ocrtavanja konkretnijeg konteksta koji bi bio razlogom i temeljem detaljnije komparativne analize. Osim toga, riječ je o općim mjestima slavenske mitologije, o kojima je autorica nesumnjivo saznavala i iz drugih izvora, pa i poticajima iz vlastitog životnog okružja. Lik koji zapisuje u svojim zabilješkama uz pročitane literaturu, a koji postoji u pričama Valjavčeve zbirke, jest *pastir vučji*. Donosi ga u natuknici “Lisovnik – Ljesovnik”, pri čemu malo dalje pod “Lisa gora” zapisuje “ročište vještica, babe-Jage – bjesovi”. O Lisi gori, sastajalištu vještica i zlih duhova, kao i o vučjem pastiru, Brlić-Mažuranić je vjerojatno saznavala i iz Afanasjevljeve studije (Afanasjev 1865:116,710-711, Afanasjev 1868:468-472,529-531).⁶ Zanimljivo je, međutim, da u Valjavčevoj zbirci postoji čitav blok priča naslovljenih *Pripovedke od vučjega pastira* i numeriranih brojevima 1-11. U svakoj se javlja vučji pastir kao zaštitnik vukova, kao onaj tko živi s njima, hrani ih i brine za njihovo dobro, iskorištavajući pritom ljude i njihova domaćinstva. Da je književnica o vučjem pastiru doznavala i iz tih usmenih pripovijedaka, posve je nesumnjivo, kao i da je lik zbog nečega smatrala zanimljivim i važnim. Zašto ga nije i književno iskoristila u svojim bajkama, ipak je nemoguće ustvrditi.

Još je jedan mitološki lik s kojim je Ivana Brlić-Mažuranić bila dobro upoznata, a koji je stvaralački izravno povezala s varaždinskim podnebljem – lik Babe Jage. Naime, iako je i iz navedenih zabilješki nastalih na temelju iščitane literature jasno da tom liku autorica pridaje pozornost, a osobito u stvaralačkim oblikovanjima pojedinih likova u zbirci *Priče iz davnine* u kojima je moguće pronaći neke od elemenata važnih u konstituiranju mitološke Babe Jage (Baba Poludnica, guja-djevojka, Mokoš), postoji tekst u kojem eksplicitno dovodi u vezu taj drevni mitološki lik i varaždinski kraj. Naime, istražujući mikrofilmirane dokumente u Hrvatskom državnom arhivu vezane uz Ivanu Brlić-Mažuranić, pronašli smo

⁶ 710. stranica prvog Afanasjevljeva toma, kao i 531. drugoga, također su primjeri autorova referiranja na zbirku Matije Valjavca. U prvome primjeru upućuje na str. 93.-94. Valjavčeve zbirke, na tri priče o vučjem pastiru, a u drugome na str. 128-130, gdje se nalazi priča *Dečko nadladal tri pozoje*, iz koje Afanasjev donosi čak i izvorni citat (latinički): “i dojde do jednoga grada kufnoga koj se je zmirom na srakimi nogi vrtel”.

naslov teksta koji je, čini se, izgubljen ili pohranjen na mjesto gdje mu je teško ući u trag. Riječ je o tekstu *Jaga Baba na Haliču*,⁷ gdje ispod ubilježnog naslova stoji da “Rukopis nedostaje!” te: “Izv. *Jaga Baba na Haliču* poslala Ivi 25. III. 1958.”, a drugim je rukopisom dodano: “i nije vratio do 16. V. 1977.” Bilješke su potpisane sa “Z. B.”, vjerojatno inicijalima Ivanine kćeri. Iako je nemoguće tvrditi o čemu tekst konkretno govori, i pitanje je hoće li mu se ikada ući u trag, nesumnjivo je da je Babu Jagu, u vlastitoj književnoj interpretaciji, autorica smjestila upravo na Halič, brijeg u varaždinskom kraju u kojem je obitelj njezine majke imala imanje, i gdje je i sama u djetinjstvu dolazila, bilježeći njegove poticaje u svoju “nikad neostavljenu pjesničku riznicu” – doista, čini se, “zamisliv se još mnogo dalje” nego što je njezino dječje umijeće tada “na papir staviti znalo” (Brlić-Mažuranić 1930:244).

Zaključne teze

Književni rad Ivane Brlić-Mažuranić, osobito *Priče iz davnine*, duboko je povezan i s mitološkom i s usmenoknjiževnom građom. Navedena tvrdnja, koju je iskazala i sama autorica i danas gotovo općepoznata, nesumnjivo je relevantna, ali isto tako zahtijeva dublje i detaljnije propitivanje. Na temelju proučavanja arhivske građe, osobito autoričina rukopisnog i dosada potpuno nepoznatog zapisa⁸ u kojem donosi bilješke vezane uz izučavanu mitološku literaturu, kao i na temelju zapisa o tekstu *Jaga Baba na Haliču*, može se zaključiti da je književni diskurs Ivane Brlić-Mažuranić utemeljen i u usmenoj književnosti i u mitološkoj baštini još mnogo dublje nego što se to smatralo. Takva koncepcija dodatno naglašava autoričino poznavanje usmenoknjiževnog i mitološkog diskursa, rasvjetljavajući procese njihove interakcije, kombiniranja i/ili transformiranja, te uklapanja u autorske bajkovne strukture. Prije svega, ovo istraživanje upućuje na novu dimenziju Ivane Brlić-Mažuranić o kojoj se dosad malo ili nimalo govorilo – upućuje na potrebu njezina sagledavanja i u znanstveno-stručnim, a ne samo u književnim okvirima. Iznimno detaljne bilješke koje je Brlić-Mažuranić vodila iščitavajući stručnu i znanstvenu literaturu, ponajprije onu koja se odnosi na slavensku mitologiju, nesumnjivo upućuju na autoričinu potrebu za dubljim i sustavnijim razotkrivanjima tema iz slavenske mitologije, ali i za njihovim sustavnim autorskim interpretacijama u vlastitim književnim tekstovima. Činjenicu da su bilješke napisane 1934. godine, 18 godina nakon što su objavljene *Priče iz davnine*, moguće je sagledavati u dvama smjerovima – s jedne strane upućuje na to da je autorica mitološkim temama bila posvećena i nakon objavljivanja *Priča iz davnine*, čak i uz pretpostavku da je samo prepisivala ili usustavljivala bilješke

⁷ Arhiv obitelji Brlić, kutija 82. svežnjic 21.

⁸ Bibliografiju autoričinih djela i radova o njoj vidi, npr., u Dragun 2005.

iz literature koje je vodila prije ili za pisanja zbirke. S druge strane, ako su se doista sva čitanja i bilježenja navedene literature odvijala za vrijeme rada na zbirci, njihovo naknadno zapisivanje i potpisivanje svakako pokazuje autoričinu potrebu za dubljom i preciznijom interpretacijom izvora kojima se služila i/ili za točnijim pozicioniranjem vlastita stvaralaštva u čitateljsko-kritičarskoj recepciji. Iako je i sama višekratno isticala originalnu autorsku dimenziju *Priča iz davnine*, koju ovdje ne želimo preispitivati ili dovoditi u sumnju, s druge strane ističe njihovu utemeljenost u mitološkim koncepcijama i potrebu za njihovom interpretacijom. U tome je smislu iznimno znakovit njezin navod zapisan u *Autobiografiji*: “Bilo mi je nastojanje da u skroz slobodnu invenciju tih priča upletem nazive, likove i duh drevne hrvatske i opće slavenske mitologije, i to one koja je manje poznata” (Brlić-Mažuranić 1930:249). Očito je autorica smatrala potrebnim uputiti upravo na izvorišni habitus koji je i sama smatrala iznimno važnim, a na njegovu književnu potentnost uputila je upravo (re)interpretacijama u okviru vlastita diskursa. To je svakako potvrda i njezine istraživačko-znanstvene crte koju je nesumnjivo posjedovala, a o kojoj se, čini nam se, premalo govori. Orijentaciju na znanstvenu misao autorica je svakako dobivala i iz svog neposrednog obiteljskog okružja, u prvome redu poticajima koje je primala u znanstvenom i stručnom radu djeda Ivana i oca Vladimira Mažuranića, kao i od istaknutih članova obitelji Brlić u koju je došla udajom. S druge strane, dosad je bilo gotovo nepoznato da je znanstvenu orijentaciju prakticirala i u vlastitu radu – i radom na Arhivu obitelji Brlić i izravnom osobnom uključenošću u prikupljanje građe za očeve *Prinose za hrvatski pravno-povjestni rječnik* (Kos-Lajtman i Horvat 2009:182-206). Neoromantičarsko očište u kojem je evidentna povezanost podneblja i društva, tj. prirode i intelekta, autorica je prezentirala od najranijih dana, iskazujući od djetinjstva senzibiliziranost za narodnu baštinu. Vidljivo je to osobito u njezinu doživljaju varaždinskoga kraja, s kojim je bila povezana majčinom obiteljskom lozom, a o čemu najbolje svjedoči osvrtom na boravke na Varaždin bregu u *Autobiografiji*. Istražujući njezine veze s varaždinskim krajem, pokazali smo, međutim, da se one ne zaustavljaju samo na razini zapisa o sjećanjima na ljetovanja na Haliču već se mogu – osobito iz otkrivenih arhivskih zabilježaka koji se odnose na autoričinu literaturu – pratiti i u konkretnim zapisima usmene književnosti, ponajprije u onima što ih u svojoj zbirci donosi Valjavec. Osim što se autorica eksplicitno referira na Valjavčevu knjigu natuknicama iz kojih je vidljivo njezino poznavanje pojedinih likova iz zapisanih usmenoknjiževnih priča (morske djevice, morskog kralja, Petera Breboriča), pri čemu negdje navodi i konkretne stranice iz Valjavčeve zbirke, neke od tih likova, osobito morske djevice i morskog kralja, i sama književno interpretira u svojim bajkama. Izvor za njihovo uobličavanje, uz drugu mitološku literaturu, nesumnjivo su joj mogle biti i zapisane usmene priče iz varaždinskoga kraja.

Emotivno-misaonu saživljenost s varaždinskim podnebljem i folklorom koji ga obilježava Brlić-Mažuranić možda najjasnije iskazuje tekstem *Jaga Baba na Haliču* – tekstem koji dosad, koliko nam je poznato, u znanstvenoj literaturi nije bio zamijećen. Iako mu je sačuvan tek naslov, taj tekst s jedne strane upućuje na autoričinu orijentiranost temama iz slavenske mitologije (mitološki lik Babe Jage osim u tome tekstu autorica nigdje izravno ne donosi, iako njegova obilježja možemo pronaći u nekolicini likova *Priča iz davnine*), dok je, s druge strane, eksplicitna potvrda snage i trajnosti osobne veze s tim sjevernohrvatskim krajem koji ju je povezivao s dijelom obiteljskih predaka. Smještanje radnje na varaždinski brijeg Halič dopušta mogućnost čitanja upravo u tome kontekstu. Spoznajom o tekstu *Jaga Baba na Haliču* otvara se stoga potreba za novim istraživanjima ne samo konkretnog teksta koji nedostaje već i potreba detaljnijeg izučavanja i geneze i strukturiranosti autoričinih tekstova općenito. Razumijevajući kulturu dinamičnim procesom i odbacujući kao presudnu strogu granicu između seoske i gradske sredine (Marks i Lozica 1998:75), suvremena folkloristika, uz ostale znanstvene discipline, svakako bi i ubuduće trebala biti zainteresirana za autorski diskurs Ivane Brlić-Mažuranić, koji na različitim razinama odražava upravo iznimnu interaktivnost dvojnosti kao što su priroda/društvo, selo/grad, usmeno/pisano, tradicionalno/moderno, priča o sebi/priča o historiografski i etnografski Drugom, ali i književno/znanstveno.

NAVEDENA LITERATURA

- Афанасьев, Александр Николаевич. t-I 1865, t-II 1868, t-III 1869. *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*, Москва.
- Ažman, Jasna. 2008. *Brodski spomenari Ivane Brlić Mažuranić*. Slavonski Brod: Ogranak Matice hrvatske.
- Bauman, Richard i Charles L. Briggs. 2003. *Voices of Modernity. Language Ideologies and the Politics of Inequality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bošković-Stulli, Maja. 1970. "Priče iz davnine i usmena književnost". U *Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić*. D. Jelčić i dr., ur. Zagreb: Mladost, 163-180.
- Bošković-Stulli, Maja. 1975. "Regionalne i nacionalne razlike među narodnim pripovijetkama". U M. Bošković-Stulli: *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Zagreb: Mladost, 182-204.
- Brlić, Ivan. 1970. "Životopis". U *Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić*. D. Jelčić i dr., ur. Zagreb: Mladost, 249-254.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1930. "Autobiografija". *Hrvatska revija* 3/5:241-249.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1930. "O postanku Priča iz davnine (Pismo sinu dru Ivanu Brliću)". *Hrvatska revija* 3/5:289-290.

- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1985. *Priče iz davnine*. Split: Logos.
- Diklić, Zvonimir. 2007. "Interpretacijska studija J. Skoka o Čudnovatim zgodama šegrta Hlapića i Pričama iz davnine Ivane Brlić-Mažuranić". *Radovi Zavoda za znanstveni rad – Varaždin* 18:167-181.
- Donat, Branimir. 1970. "Traganja za narativnim strukturama Priča iz davnine". U *Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić*. D. Jelčić i dr., ur. Zagreb: Mladost, 19-32.
- Dragun, Dragica. 2005. "Bibliografija Ivane Brlić-Mažuranić". U *Zlatni danci 6 – Život i djelo(vanje) Ivane Brlić-Mažuranić*. E. Barić et al., ur. Osijek: Filozofski fakultet, 207-220.
- Fond Hrvatskog državnog arhiva: Arhiv obitelji Brlić. Mikrofilm D.D. – 48 (ZM 50/48).
- Hranjec, Stjepan. 2005. "Rečeno-učinjeno ili Ivana Brlić-Mažuranić između svoje teorije i prakse". U *Zlatni danci danci 6 – Život i djelo(vanje) Ivane Brlić-Mažuranić*. E. Barić et al., ur. Osijek: Filozofski fakultet, 95-102.
- Hranjec, Stjepan. 2009. "Ivana Brlić-Mažuranić: kršćanske vrijednosti u etičkoj funkciji". U S. Hranjec: *Ogledi o dječjoj književnosti*. Zagreb: Alfa, 325-334.
- Ivana Brlić-Mažuranić: Prilozi sa znanstvenostručnog kolokvija 1994*. 1994. V. Vukelić, ur. Slavonski Brod: Matica hrvatska Slavonski Brod.
- Jelčić, Dubravko. 1970. "Etičke i estetske dimenzije u djelu Ivane Brlić-Mažuranić". U *Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić*. D. Jelčić i dr., ur. Zagreb: Mladost, 112-117.
- Kos-Lajtman, Andrijana i Jasna Horvat. 2009. "Tematsko-motivske veze u stvaralaštvu Ivane Brlić-Mažuranić i Vladimira Mažuranića". *Riječ – časopis za slavensku filologiju* 15/4:182-206.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan. 1851. "Bajoslovlje i crkva. Vile". *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* 1:86-104.
- Marks, Ljiljana. 2003. "Nadnaravno žensko". U *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2002*. S. Botica, ur. Zagreb: Filozofski fakultet, 78-89.
- Marks, Ljiljana i Ivan Lozica. 1998. "Finitis decem lustris. Pola stoljeća folklorističkih (filoloških, etnoteatroloških i njima srodnih) istraživanja u Institutu". *Narodna umjetnost* 35/2:67-101.
- Nodilo, Natko. 1981. *Stara vjera Srba i Hrvata*. Split: Logos.
- Peroš, Zrinka, Katarina Ivon i Robert Bacalja. 2007. "More u pričama Ivane Brlić-Mažuranić". *Magistra Iadertina* 2/2:61-78.
- Prosperov Novak, Slobodan. 2003. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Golden marketing.
- Skok, Joža. 1970. "Umjetnički svijet Ivane Brlić-Mažuranić i neke sugestije za njegovu interpretaciju". U *Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić*. D. Jelčić i dr., ur. Zagreb: Mladost, 213-226.
- Skok, Joža. 1995. "Čudnovate zgode šegrta Hlapića i Priče iz davnine Ivane Brlić-Mažuranić". U *Ključ za književno djelo*, kolo II., knj. 5. Zagreb: Školska knjiga.
- Sučić, Nikola. 1943. *Hrvatska narodna mitologija*. Zagreb: Grafika.

- Šicel, Miroslav. 1970. "Književno djelo Ivane Brlić-Mažuranić". U *Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić*. D. Jelčić i dr., ur. Zagreb: Mladost, 5-18.
- Tkany, Anton. 1827. *Mythologie der alten Teutschen u. Slaven. in Verbindung mit dem Wissenswürdigsten aus dem Gebieth der Sage und des Aberglaubens*. Znaim: Martin Hofmann.
- Valjavec, Matija Kračmanov. 1858. *Narodne pripovjedke – skupio u i oko Varaždina Matija Kračmanov Valjavec*. Varaždin: Josip pl. Platzer.
- Vela-Beuc, Ivana. 1970. "Klek u priči Ivane Brlić-Mažuranić". U *Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić*. D. Jelčić i dr., ur. Zagreb: Mladost, 187-197.
- Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić*. 1970. D. Jelčić i dr., ur. Zagreb: Mladost.
- Zima, Dubravka. 2001a. "Bajke Ivane Brlić Mažuranić". U *Drugi hrvatski slavistički kongres Osijek – zbornik radova II*. D. Sesar i I. Vidović Bolt, ur. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 289-295.
- Zima, Dubravka. 2001b. *Ivana Brlić Mažuranić: monografija*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Zlatni danci 6 – Život i djelo(vanje) Ivane Brlić-Mažuranić*. 2005. E. Barić et al., ur. Osijek: Filozofski fakultet.
- Zvonar, Ivan. 2009. "Matija Valjavec i narodne pripoviesti iz susjedne Varaždinu Štajerske". U I. Zvonar: *Na kajkavskim korijenima*. Samobor: Meridijani, 325-339.

THE INFLUENCE OF ORAL LITERATURE AND THE MYTHOLOGICAL SUBSTRATUM OF THE VARAŽDIN REGION ON THE LITERARY WORK OF IVANA BRLIĆ-MAŽURANIĆ

SUMMARY

The paper presents new theses on the correlations between the literary work of Ivana Brlić-Mažuranić, especially *Priče iz davnine* [Tales from Long Ago], and oral literature and mythology, through the personal and writing orientation of the author towards the North Croatian, i.e., Varaždin region. Based on new archive investigations that have resulted in finding particular manuscripts of the author, new ideas have been formed about her emotional and mental connection with the Varaždin region, to which she was linked through her mother's parentage, but also by her reading and study of the oral literature of the said region – via the collection of Matija Valjavec *Narodne pripovjetke, skupio u i oko Varaždina Matija Kračmanov Valjavec* [Folklore Tales, Collected in and around Varaždin by Matija Kračmanov Valjavec] (1858). The traces of that awareness can be read off in certain Brlić-Mažuranić literary texts.

Key words: Ivana Brlić-Mažuranić, Varaždin region, oral literature, mythology, Matija Kračmanov Valjavec